

REMEK ÉVA¹

Az EBESZ II.

Története, helye, szerepe és jellemzői a nemzetközi szervezetek rendszerében

The OSCE-II

History, position, role and importance in the system of the international organizations

Absztrakt

A nemzetközi szervezetek között az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) sok szempontból egyedülálló módon járul hozzá tagjainak és szomszédainak a biztonságához. Az 57 tagállamot számláló Szervezet a biztonság átfogó koncepcióján értelmezi a békét és biztonságot. Az EBESZ új korszakkal szembesül, ahol jelentőségéről újra meg kell győznie a nemzetközi közösséget és saját tagjait is. Az új korszak egy új és folyamatosan változó világrenddel, kapcsolatokkal, az új biztonsági kihívásokkal hogyan hat az EBESZ-re? Ez a tanulmány (EBESZ II.) az EBESZ létrejöttét, működését, intézményesülését és jelentőségét mutatja be a legfontosabb mérföldkövek mentén.

Kulcsszavak: EBEÉ/EBESZ, Helsinki Folyamat, intézményesülés, jelentőség

Abstract

Among of the international organizations existing today, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) is unique in many ways and has been

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok Tanszék, egyetemi docense, National University of Public Service, Faculty of International and European Studies, Department of International Security Studies, Associate Professor, E-mail: remek.eva@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-0403-8466

„A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

contributing to the security of its members and neighbours. It brings together 57 states across three continents in an effort to build peace and prosperity based on a comprehensive understanding of security. The OSCE is now facing a new era where it needs to convince the international community and its members, too that it still has a role to play. The new era by a new and ever-changing world order, by relationships how do these facts affect the OSCE? In the second part of the study is described the its establishment, operation, institutionalization and significance along the most important milestones.

Keywords: CSCE/OSCE, Helsinki Process, institutionalization, significance

„A mi feladatunk nem az, hogy megjósoljuk a jövőt, hanem hogy felkészüljünk rá.”²

BEVEZETÉS

A tanulmány első része a különböző elméletek segítségével általánosságban tekintette át a világrénd, a nemzetközi rendszer sajátosságait, a nemzetközi szereplők egymáshoz való viszonyát. Az elemzés során használt fogalmak tisztázásával, ezzel összefüggésben utalt az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet karakterére. A második rész kronologikusan haladva foglalkozik a Szervezet történetével, a nemzetközi rendszerbeli helyével, szerepével, jellemzőivel.

A ma 57 tagállamot tömörítő Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek (EBESZ, a továbbiakban Szervezet) jogelődje, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet története (EBEÉ) 1973-ban Helsinkiben kezdődött. A Záróokmány aláírására 1975-ben került sor, ugyancsak Helsinkiben. Az EBEÉ, miközben „a Szovjetunió vezette szocialista tábor kívánságára a megosztottságot volt hivatott fenntartani”, az összeurópai együttműködés fő előmozdítója lett.³ Az EBESZ szervezete integráns része az euroatlanti intézmények rendszerének. Az európai intézmények közötti munkamegosztás szerint a „puha biztonság” területén játszik fontos szerepet. Feladata a konfliktusok korai előrejelzése és megelőzése, a válságok kezelése és enyhítése, valamint a konfliktus-utókezelés, a válságok utáni rehabilitáció. A szervezet irányításáért a mindenkori soros EBESZ-elnökséget ellátó résztvevő állam (2017-ben Ausztria) az EBESZ-főtitkárral (2011 óta Lamberto Zannier, olasz diplomata) karöltve felel. A soros elnökség intézménye világos

² Periklésznek tulajdonított bölcsesség.

³ A szervezet a gazdasági és az emberi jogi kérdések folyamatos napirenden tartásával hozzájárult a nyolcvanas évekbeli nagy változásokhoz. A hidegháború utáni időszakban az európai fejlődés egyik pillérévé vált. Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011, 262. o

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

célok mentén fogja össze a tagországok tevékenységét. Így az aktuális osztrák elnökség programjának pl. három fő eleme van. Az első a konfliktusok, válságok enyhítése (különösen tekintettel az ukrainai válságra), a második a radikalizálódás és a terror elleni küzdelem a tagországok társadalmában (különösen a fiatalok körében), s a harmadik az EBESZ-be vetett bizalom és a szervezet összekötő, párbeszédösztönző funkciójának erősítése. Ebből a rövid áttekintésből is világossá válik az EBESZ szervezetének egyedisége, s az abban rejlő nagyszerű lehetősége: azaz a felek között kooperáló, tárgyalóasztalhoz ültető, figyelő és jelző szerepköre.

AZ 1970-ES ÉVEK

Az államok nemzetközi együttműködésére vonatkozó elgondolásai a régmúltban⁴ gyökeresnek, de szervezett, tényleges megvalósulásuk a 19. században történt. Az EBESZ jogelődjének, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek (EBEÉ), története a hidegháborúhoz köthető. Az akkori (világ)rendet válságok sora jellemezte (gazdasági, monetáris, energia), s az országok által adott intézményes válasz egy új rendet hozott létre, az Új Nemzetközi Gazdasági Rendet, markáns követelményekkel, azaz számos új gazdasági csoport, intézmény létrehozásával. Ennek a változásnak a szerves részét képezte összeurópai szinten a 1975-ben aláírt Helsinkai Záróokmány, amely 10 alapelvvel, három kosaras megoldásával irányítúként szolgált a következő évtizedek nemzetközi együttműködésében. Példának okáért, éppen az 1989-es változások után, amikor a volt szocialista országok a demokratikus intézményrendszerek kiépítését tűzték ki célul, az új nemzetközi együttműködés alapvető normáinak, elveinek, értékeinek, megvalósítási formáinak terjesztésében az ENSZ, az Európa Tanács (ET) mellett meghatározó szerep jutott az EBEÉ/EBESZ-nek.

A téma miatt itt érdemes egy rövid kitérőt tenni az államközi kapcsolatok *normáinak* meghatározására, mert a vele kapcsolatos terminológia nem teljesen egységes. Az ENSZ Alapokmányának I. fejezete pl. „célok” és „alapelvek” címen jelenik meg, ahol a 2. cikk részletezi az elveket. Az „elvek” és „alapelvek” elnevezés azonban nem hat kötelező jellegű normaként. Az „elvek” nem csak politikai, hanem nemzetközi jogi szabályként is alkalmazhatóak, miközben e kérdést tartalmazó nemzetközi dokumentumok változatlanul az „elvek” kifejezést használják, amit majd az 1970-es ENSZ Közgyűlési határozat „nemzetközi jogi” jelzővel lát el.⁵ Az 1975. évi Helsinkai Záróokmányban a „rész vevő államok köl-

⁴ A történelmi korszakokénti bemutatást lásd Blahó-Prandler i.m. 27-44.o.

⁵ 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2625 (XXV) sz. hat. Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi elveiről <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

csönös kapcsolatait vezérlő elvek” megnevezés jelenik meg.⁶ Majd 1990-ben az Európai Biztonsági és Együtműködési Értekezlet párizsi konferenciáján elfogadott „Párizsi Charta az új Európáért” című dokumentumban az EBEÉ kinyilvánította teljes elkötelezettségét a Helsinki Záróokmány „tíz elve” mellett.⁷ A tanulmány a továbbiakban mind az „alapelvek”, mind az „elvek” megnevezést használja, figyelemmel arra a tényre, hogy egy nemzetközi szerződés nem lehet ellentétes adott időszak, adott szervezetének, adott dokumentumban szereplő alapelvekkel.⁸ Esetleges ütközés esetén a szerződés semmisnek tekintendő. Ebben az „ütközésben” az 1969. évi Bécsi Egyezmény a mérvadó.⁹

Az *alapelvek*¹⁰ hosszú ideig tartó fejlődés eredményeképpen alakultak ki, s tartalmuk is változott. Az EBESZ tevékenységét is érintő *általános alapelvek* a következők: az államok szuverén egyenlősége (a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása), tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől, a nemzetközi viták békés rendezése, a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése, az államok közötti együttműködés, a népek egyenjogúsága és önrendelkezése, az emberi jogok tiszteletben tartása, a határok sérthetatlensége és az államok területi épsége. Ezen általános elvek mellett még két „helsinki alapelv” rögzítése szükséges (a népek egyenjogúsága és az önrendelkezési jog, illetve az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát).

Összességében a helsinki alapelvek jelentősége az elvek együttes kezelésében, illetve az emberi jogok tiszteletben tartásának rögzítésében áll.¹¹ Az EBEÉ későbbi, 1990-es csúcsszintű találkozóján megerősítésre került a Helsinkiben elfogadott tíz alapelv,¹² amelyek „egyformán és fenntartás nélkül alkalmazandóak”... „értelmezéskor figyelembe véve a többi ...”¹³ Figyelembe véve, hogy a hetvenes években a kelet-nyugati szembenállás Európában volt a legélesebb, egyértelmű volt, hogy itt, az európai térségben kell lépéseket

⁶ Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

⁷ „To uphold and promote democracy, peace and unity in Europe, we solemnly pledge our full commitment to the Ten Principles of the Helsinki Final Act.” In Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

⁸ Blahó-Prandler i.m. 113. o.

⁹ Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, Jogtudományi Monográfiák 1., PPKÉ JÁK, Budapest, 2010, 111-112.o.

¹⁰ Blahó-Prandler i.m. további részletek VI. fejezet 112-133. o.

¹¹ Az emberi jogok ilyen módon való rögzítése a korábbi államok közötti kapcsolatokat szabályzó szövegekben nem fordult elő. További részletek: Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 224-225.

¹² CONFERENCE ON SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE: FINAL ACT, full document, <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

¹³ „All the Principles apply equally and unreservedly, each of them being interpreted taking into account the others. They form the basis for our relations.” In: Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm> (letöltve: 2017.03.21.)

tenni a feszültség csökkentésére, a felek közötti együttműködés javítására. A végeredmény mérföldkönek tekinthető.¹⁴

AZ 1970-80-AS ÉVEK: UTÓKONFERENCIÁK

Az EBEÉ története az ún. utókonferenciák története 1975 után, közel 15 éven keresztül. A tagállamoknak a Záróokmányban foglalt feladatok teljesítéséről, illetve az együttműködés továbbfejlesztéséről kellett beszámolniuk. A Helsinkii Csúcstalálkozót hosszadalmas szakértői tárgyalások követték. Ezek ugyan kis mértékben, de hozzájárultak az EBEÉ intézményesüléséhez. A találkozó keretein belül a tagállamok ui. olyan ajánlásokat tehettek, s fogadhattak el, amelyek elmélyítették és pontosították a Záróokmányban foglaltakat.¹⁵

Az első utótálálkozóra Belgrádban került sor (1977. október 4-e és 1978. március 8-a között).¹⁶ A találkozó keretén belül elfogadásra került a Belgrádi Záródokumentum, mely előírta a Záróokmányban lévő rendelkezések kötelező betartását. Segítségével összehívásra került három szakértői konzultáció, melyek elősegítették a tagállamok közötti kooperáció elmélyítését, illetve a viták békés rendezését. A tanácskozás jóval feszültebb nemzetközi légkörben zajlott,¹⁷ mint a Helsinkii Konferencia, s végül egy háromoldalas dokumentum született, amelyet 1978. március 8-án írtak alá.¹⁸

A második utótálálkozó helyszíne Madrid volt (1980. november 11-én nyitották meg).¹⁹ Ez a találkozó az előzőhöz hasonlóan hasonlóan feszült légkörben zajlott le, több megszakítással. Az okok között szerepelt az afganisztáni szovjet invázió, mely megsértette a Helsinkii Alapelveket. A szovjetek ekkor már nem szorgalmazták az újabb utótálálkozó megtartását. A nehezen elfogadott Záródokumentum (1983-ban fogadták el) a következő találkozó helyszínéül Bécset jelölte meg.

¹⁴ A Helsinkii Záróokmány előkészítése során a semleges európai államok javaslatára „kosarakba” rendezték a megtárgyalt kérdéseket. Az első kosár: biztonságpolitikai és katonai kérdéseket, bizalom-erősítő intézkedésekre tartalmaz. A második: gazdasági, technológiai, környezetvédelmi együttműködéssel kapcsolatos területeket ölel fel. A harmadik: humanitárius és egyéb területet, illetve emberi jogi és kapcsolatok területét tartalmazza. The Helsinki Final Act, <http://www.humanrights.ch/en/standards/europe/osce/helsinki/> (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁵ Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinkii folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995. 37.

¹⁶ Uo. 38-39. o.

¹⁷ Részletek Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 225.

¹⁸ Az emberi jogokat pl. nem is tartalmazza a dokumentum. In: Case Western Reserve Journal of International Law, Constance Coughlin: Monitoring of the Helsinki Accords: Belgrade 1977, 11. o. <http://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1995&context=jil> (letöltve: 2017.03.21.)

¹⁹ Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinkii folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995. 41-42. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

A harmadik utótálálkozóra Bécsben került sor (1986. november 4-e és 1989. január 19-e között).²⁰ Ezúttal a Szovjetunió ajánlásokat tett az emberi jogok témakörében (az elvet az ún. emberi dimenziós mechanizmussal egészítették ki),²¹ illetve nem zárkózott el az amerikai javaslatoktól és kritikáktól. Pozitívumnak fogható fel, hogy a Bécsi Záróokmány felsorolja a kisebbségek különleges jogait. Ennek, és a Szovjetunió új hozzáállásának (a gorbacsovi peresztrojka) köszönhetően a bécsi utótálálkozó sikerként lett elkönyvelve. A találkozó magyar szempontból is jelentős volt, mert a keleti tömb többi tagjától „eltávolodva, de a Nyugathoz még nem tartozva, egy olyan interregnum állapotába kerültünk, ahol markáns jelleget kaptak a magyar megnyilatkozások, informális megjegyzések.”²²

Mindent egybevetve elmondható, hogy az utótálálkozók nagyban hozzájárultak a két pólus közti kapcsolatok működéséhez. A Szovjetunió nagyon fontos tényezőjévé vált az EBEÉ, hiszen elsősorban itt tudott nagyobb szerepet vállalni a biztonságpolitikában. A Záródokumentumokban meghozott döntések mennyisége és minősége mutatta, hogy a résztvevők képesek finomítani nézeteltéréseiken az együttműködés érdekében. Ez az együttműködési szándék a hidegháború végeztével felerősödött, és elvezetett az értekezlet intézménnyé válásához. Diplomáciatörténeti²³ érdekességnek számít, hogy az ilyen típusú tanácskozásoknak nem lévén előzménye, e multilaterális szakértői fórumok maguk formáltak, alakították a tárgyalások menetrendjét, a szerkezetét, s a szabályait.²⁴ A Csúcstalálkozón a legfelső szintű vezetők vettek részt, s a képviselők elfogadták a Záróokmányban rögzítetteket (az Egyesült Nemzetek Alapokmányával és az általánosan elfogadott nemzetközi jogi normákkal összhangban).

Lényegét tekintve ez, az elvek mellett, megerősíti a résztvevők békés együttműködési hajlandóságát. Mindez nem jöhetett volna létre néhány kulcsfontosságú előzmény nélkül. Nevezetesen a bonni Ostpolitik kibontakozása nélkül, vagy a Varsói Szerződés „összeurópai biztonsági értekezletének összehívására tett kísérletei nélkül, illetve részben az amerikai-szovjet SALT tárgyalások és közép-európai fegyveres erők csökkentéséről szóló (Mutual and Balanced Force Reduction - MBFR) tárgyalások megkezdése nélkül.”²⁵

²⁰ Uo. 45-46. o.

²¹ Decision on the Human Dimension of the CSCE (Vienna, 19 January 1989), http://www.cvce.eu/content/publication/2003/8/4/4097a45b-d12a-40a0-bc69-fce5c8dacc63/publishable_en.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

²² Ennek további részleteit lásd Erdős André: Adalékok a magyar diplomácia történetéhez a rendszer-változás korában, Külügyi Szemle, 2009. tavasz, 186-192. o.

²³ http://kki.gov.hu/download/6/2b/b0000/Kulugyi_Szemle_2009_01_Adal%C3%A9kok_a_magyar_diplo_m%C3%A1.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

²⁴ Az EBESZ p rbesz den-alapuló diplomáciai jelentősége kiemelve az EBESZ I. tanulmányban.

²⁵ Kincses László: Diplom ciat rt net, HvgLap-  s Könyvkiadó K t., Budapest, 2005, 152-153. o.

²⁶ Horváth Jenő-Paragi Beáta-Csicsmann László: Nemzetközi kapcsolatok története 1941-1991, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014, 222-223. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

1975 után azonban az enyhülési folyamat lendületet veszített. Ennek több oka van, így pl. a szovjet expanziós törekvések, az indokínai feszült helyzet az amerikaiak vietnami kivonulását követően, vagy az iráni iszlám forradalom győzelme, amelynek következtében az Amerikai Egyesült Államok elvesztette egyik fontos közel-keleti szövetségését. Mindent összevetve az enyhülési folyamatnak a Szovjetunió afganisztáni intervenciója vetett véget, elindítva a fegyverkezési verseny egy újabb fejezetét.²⁶ Az Egyesült Államok védelmi költségvetése pl. az 1980. évi 142,3 milliárd USD-ről 1985-re 326,5 milliárdra növekedett. Ez önmagában is árulkodó adat. A védelmi kiadások a kis hidegháborús időszak teljes idejére nézve, évi 10% százalékos védelmi kiadásnövekedést mutatott, a tervezett 7 százalékkal szemben. Eközben a másik oldalon a Szovjetunió és szövetségesei a nyolcvanas évek közepére kritikus helyzetbe kerültek. Lelassult, sőt visszaeső gazdasági növekedés, élelmiszerhiány (Szovjetunió, Lengyelország, Románia), belpolitikai válsághelyzet (Lengyelország, 1981- rendkívüli állapotot hirdettek) alakult ki. A kialakult helyzet a következő összehasonlítás tükrében még érthetőbbé válik. A SIPRI 1983-as évkönyve²⁷ értékelte azt is, hogy az egyes szövetségi rendszereknél hogyan oszlik meg a katonai kiadások aránya a tömböt vezető hatalom és a többi ország között. Ebből kiderült, hogy a NATO összes katonai kiadásainak mintegy 60 százaléka az Egyesült Államokra, 40 százalék pedig a többi tagállamra esik. Ez a Varsói Szerződésnél egészen más képet mutatott. Itt a katonai kiadásokból kb. 91 százalékot a Szovjetunió, 9 százalékot pedig a többi 6 tagország viselt.²⁸

ÚTON AZ 1990-ES ÉVEK FELÉ

A fentiek után könnyen érthető válik a gorbacsovi politika, ami valóban reformálni akart, s nem buktatni. A kommunista rendszer azonban már nem volt megreformálható. Timothy Garton Ash brit történész-publicista szavaival leírva a rendszer bukása folyamatát, Lengyelországban tíz évbe telt, Magyarországon tíz hónapba, Kelet-Németországban tíz hétbe, Csehszlovákiában tíz napba...²⁹

Az 1989-es esztendő – a „csodák éve”³⁰ – nem csak Közép-Európa országaiban okozott látványos változásokat, hanem a két német állam egyesülését, illetve 1991-re a Szov-

²⁶ Kronológikus és tematikus részletek Horváth-Paragi-Csicsmann i.m. 9. fejezet, 241-261. o.

²⁷ Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI): Évkönyvek

<https://www.sipri.org/yearbook/archive> (letöltve: 2017.03.17.)

²⁸ Bognár Károly: A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban, Hadtudomány, 2000, X. évf., 1. szám,

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/1_2.html (letöltve: 2017. 03.21.)

²⁹ Timothy Garton Ash: The Revolution of the Magic Lantern, 18 January, 1990.

<http://www.nybooks.com/articles/1990/01/18/the-revolution-of-the-magic-lantern/> (letöltve: 2017.03.21.)

³⁰ Vajda Barnabás: Húsz éve zajlott Párizsban az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, Társadalomtudományi Szemle, Fórum, 2010/3.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

jetunió felbomlását is magával hozta. A történelmi jelentőségű fordulat megváltoztatta a megszokott kétpólusú nemzetközi rendszert is. Az új világrend képe azonban lassan „tiszult”, a régi-új szereplők helyüket, szerepüket keresték, miközben elméletek sokasága született, még ismeretlen, vagy már ismert politológusok, történészek, szakértők, tanácsadók írták le a megjelent új világrend jellegzetességeit: Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger... Egy azonban biztos volt: a bipoláris világ megszűnt. Brzezinski szavaival fogalmazva: *„A hidegháború langyos békével ért véget, szemben a hideg békével, amely rendszerint a forró háborút követi. Senki nem kapitulált, [...] mind a győztesek, mind a vesztesek érdekeltek voltak abban, hogy homályba borítsák a győzelem tényét.”*³¹ Ennek ellenére a Párizsi Csúcstalálkozón 1990 novemberében *„a kelet-nyugati megbékélés jelen volt ugyan, de a Nyugat megerősítette a (hidegháborús) geopolitikai és ideológiai győzelmét.”*³²

A kilencvenes évek elejére az új világrend színpadán még mindig a régi szereplők játszottak, a hidegháború során kialakult nemzetközi intézményrendszert képviselve. A hidegháború befejezésekor számolni lehetett azzal, hogy az ENSZ továbbra sem tudja majd betölteni a legfontosabb, a békefenntartó szerepét. Egrészt azért, mert felépítése már végképp nem felelt meg a nemzetközi kapcsolatok új rendjének, hanem azért, mert – ahogy Valki László fogalmazott – „egy világszervezet – a kollektív biztonság eszméjéből kiindulva vagy anélkül – eleve nem alkalmas ilyen szerep betöltésére.”³³ De nem volt ez másképpen az EBEÉ esetében sem. 1989-ben még úgy látszott, hogy Európa Biztonsági és Együttműködési Értekezlet valamiféle egyeztető fórum lehet a hidegháború lezárásánál, az 1990-es Párizsi Csúcsertekezlet (amely kinyilvánította a hidegháború végét) megerősítette ezt. Példának okáért azonban, a német újraegyesítés kapcsán kiderült, hogy az államok egyenlőségének elve és az egyhangú döntéshozatal alapján működő EBEÉ a gyors változások idején még nem alkalmas az „egyeztető fórum” feladatainak a betöltésére.³⁴

A hidegháború elmúltával együtt fegyverzetkorlátozó és leszerelési egyezmények születettek a két szuperhatalom és a volt két blokk között elsősorban az európai térségre vonatkozóan. A nukleáris háború veszélye és lehetősége azonban nem szűnt meg, olyan kérdések maradtak, pl. hogy mi történik az amerikai, az orosz, az angol, a francia, a kínai,

<http://forumszemle.eu/2010/09/09/husz-eve-zajlott-parizsban-az-europai-biztonsagi-es-egyuttmukodesi-ertekezlet/> (letöltve: 2010.03.30.)

³¹ Horváth Jenő: A hidegháború vége, 3. o.

http://www.grotius.hu/doc/pub/XVTILP/horvath_jeno_a_hideghaboru_vege.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

³² Zbigniew Brzezinski: The consequences of the End of the Cold War for International Security. Adelphi Papers, 1990/1991. 265.szám, I. rész 3. o. Idézi Valki László: Az EBESZ helye az „európai biztonsági architektúrában” c. írásában. In.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc(szerk.): A helsinki folyamat: az első húsz év: Tanulmányok és dokumentumok, SVKI –MKI, Budapest, 1995, 87. o.

³³ Valki i.m. 100. o.

³⁴ Brzezinski szavai, In. Horváth Jenő korábban i.m. 9. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

az indiai atomrakéta arzenállal? További fontos kérdés, hogy az „atomklub” régi hatalmai hogyan viszonyuljanak a feltörekvő, nukleáris programokkal rendelkező államokhoz? A kilencvenes évek történései az EBEÉ-nek nemcsak a továbbélését biztosították, hanem a megerősödését is feltételezték. Új fajta konfliktusok törtek felszínre, amelyek többek között etnikai, vallási, nyelvi, törzsi ellentétekből fakadtak, s polgárháborút, helyi háborúkat generáltak. „A regionális konfliktusok leváltak a szuperhatalmak rivalizálásáról.”³⁵

AZ 1990-ES ÉVEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A hidegháború utáni időszak új kihívásaira választ keresők írásaiban az eltérő álláspontok mellett, egy közös felfedezhető, nevezetesen a nemzetközi szereplők, államok és szervezetek útkeresésének leírása, a megváltozott nemzetközi viszonyokban „létezésük igazolása.”³⁶

Ezen mozgalmas időszak történéseiből három fontos dolog mindenképpen kiemelésre érdemes: ezek a Párizsi Charta, illetve a Helsinkii és a Budapesti Csúcstalálkozók.³⁷

Az első kiemelésre méltó esemény az 1990. november 19-21-én megtartott Párizsi Csúcstalálkozón³⁸ tette az EBEÉ az első, átfogó kísérletet az új európai helyzet és abban saját szerepe meghatározására. A „Párizsi Charta az Új Európáért” című dokumentum regisztrálta a nemzetközi változásokat, amelyek véget vetettek a földrész megosztottságának és új történelmi várakozásoknak nyitottak utat. Az okmány kimondja, hogy a múlt örökségétől megszabaduló Európában ma minden korábrinál nagyobbak az esélyek a közös

³⁵ Horváth Jenő: A hidegháború és a kétpólusú nemzetközi rendszer vége, 9. o.

http://www.grotius.hu/doc/pub/QYQHBN/2012_43_a%20hideghaboru_es_a_ketpolusu_nemzetkozi_rendszer_vege.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

³⁶ Az egyetlen globális szervezet a többi regionális szervezettel együtt vagy a 2. világháborúban vagy az azutáni időszakban jött létre. A szövegbeli állításom igazolására mérvadónak tekintem Valki László „adekvát-e a nemzetközi intézményrendszer a nemzetközi kapcsolatok jelenlegi (értsd a kilencvenes évek elejét – a szerző megjegyzése) állapotával?” kérdésére adott válaszát. Egy esetben igen, a Varsói Szerződés 1991 nyarán feloszlott, a többi szervezet maradt, s „megmaradásuk” okának magyarázatában más és más következtetések vonhatók le. Ennek részleteit, az egyes nemzetközi szervezetekre vonatkozó részleteket lásd Valki i.m. 94-107. o.

³⁷ Az 1990-es évektől a 2000-ig terjedő időszak találkozóinak, fontos dokumentumainak születéséről, a részletes döntések ismertetéséről lásd Mészáros Margit i.m. 10-13. o.

³⁸ A párizsi csúcstalálkozón a 35 állam- és kormányfő között a korszak összes nagy politikus személyisége jelent volt: George Bush elnök és James Baker külügyminiszter, Helmut Kohl német kancellár és Genscher külügyminiszter, Francois Mitterrand francia köztársasági elnök, Felipe Gonzales spanyol és Brian Mulroney kanadai miniszterelnök, valamint Margaret Thatcher. A keleti blokkból élen járt a Gorbacsov–Szevardnadze kettős, a lengyel Tadeusz Mazowiecki, Antall József és a cseh Václav Havel. A nyugatiak közül tehát azok, akik részesei voltak a tartós kelet–nyugati szembenállásnak, a keletiek közül viszont inkább már a győztes korábbi ellenzék. Fizikailag együtt volt az 1989-es rendszerváltás teljes európai politika generációja, lényegében mindenki, aki a legmagasabb politikai szinten közvetlen szemtanúja volt a csodák évének. Vajda Barnabás i.m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

értékek, a politikai pluralizmus, demokratikus jogállam, a gazdasági szabadság, az emberi jogok és a környezet iránti felelősség megvalósulására.³⁹ A pozitív folyamatok mellett azonban „új veszélyek és kockázatok” is jelentkeznek, mint például a faji és etnikai gyűlölködés.⁴⁰ A dokumentum nagy érdeme, hogy ezeknek a kihívásoknak jelentőséget tulajdonít a hidegháború utáni, új Európában is. Továbbá a nemzeti kisebbségek jogait, a biztonság átfogó koncepciója jegyében, nem csupán humán dimenziós kérdésként, hanem közvetlenül „biztonságpolitikai vonzatú”⁴¹ problémaként kezeli.

Az időszak fontos eleme az Európai Hagyományos Haderő csökkentési Szerződés (Conventional Armed Forces in Europe – CFE), továbbá, hogy ekkor kezdődött el az együttműködési forma intézményesítésének folyamata is. Ennek keretében létrehozták a résztvevő országok állam- és kormányfőinek kétévenként ülésező Tanácsát, amelynek üléseit – és az ezentúl évente találkozó Külügyminiszterek Tanácsát – a Vezető Külügyi Tisztviselők Bizottsága segíti. Prágában felállították a Titkárságot, Bécsben Konfliktusmegelőző Központot, Varsóban pedig a Szabad Választások Irodáját hozták létre, az új feladatok ellátására. A csúcsertekezlet elhatározta az EBEÉ Parlamenti Közgyűlésének összehívását is.⁴² Nyusztay László szavaival „a Párizsi Kartával az EBEÉ „klasszikus”, látványos korszaka lezárult, azóta történetét a lassú evolúció jellemzi”⁴³

Az időszak következő mérföldköve az 1992. július 9-10-én megrendezett Helsinki Csúcstalálkozó, ahol a megszületett Záródokumentum neve: „A változás kihívásai”. Az esemény mérföldköje jellege az, hogy az állam- és kormányfők az EBEÉ-t az ENSZ Alapokmányának VIII. fejezet értelmében regionális megállapodássá⁴⁴ nyilvánították, s további belső intézményeket hoztak létre (pl. Kisebbségi Főbiztos, Biztonsági Együttműködési Fórum, Gazdasági Fórum).⁴⁵

³⁹ Charter of Paris for a new Europe, Paris 1990, 6-12. o.

<http://www.osce.org/mc/39516?download=true> (letöltve: 2017.03.21.)

⁴⁰ Dr. Nyusztay László: A nemzetközi szervezetek az új világrendben: az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet (EBESZ) 21. o., http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_07_02.pdf (letöltve: 2017.03.21.)

⁴¹ Charter of Paris i.m. 7. o., 28. o.

⁴² 1991-ben éppen Budapesten jött létre.

⁴³ Nyusztay i.m.21. o.

⁴⁴ Az délszláv háború hatására az aláírók állást foglaltak emellett, hogy a problémák gyökerét kell megtalálni, s békés eszközökkel kell megoldani, illetve megelőzni a válságot. A válságkezelésre a csúcstalálkozó átfogó akcióprogramot fogadott el, amelyben fontos szerepet kapott az EBEÉ regionális békefenntartó szerepe, amely nem foglal magába kényszerítést és legitimációját az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete adja. Ilyen missziók voltak pl. a megfigyelő-tényfeltáró, illetve helyszíni segítő missziók a délszláv térségben, egyes balti és közép-ázsiai köztársaságokban, Csecsenföldön, Moldovában, Ukrajnában, stb. Nyusztay i.m.22. o.

⁴⁵ Mészáros Margit: Az EBESZ és az európai biztonság a XXI. század fordulóján, (A XXI: század Európai Biztonsági Chartája), ZMNE, Budapest, 2000, 12. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Mérföldkőnek tekinthető az intézményesülésnek a befejeződése is, amely az 1994. december 5-6-én, a Budapesten tartott Csúcstalálkozón történt meg. A változás a mai napig ható, így a jelenlegi legfontosabb szervek a következők:

- Csúcstalálkozók/Summit Meetings: feladata a szervezet előtt álló feladatok kijelölése, az EBESZ régió értékelése, a szervezet feladatait, tevékenységének főbb irányait meghatározza.⁴⁶
- Felülvizsgálati Találkozók/Review Conferencies (Bécs): a csúcstalálkozók előkészítése a feladatuk. Értékelik a köztes időt, a következő időszakra pedig javaslatokat fogalmaz meg.
- Állandó Tanács/Permanent Council (Bécs): politikai konzultációs és döntéshozó fórum. A tagállamok állandó képviselői alkotják és heti rendszerességgel tanácskoznak.
- Miniszterek Tanácsa/Ministerial Council (külügy): évente tanácskoznak, kivéve azt az évet, amikor az államfők- és kormányfők találkoznak, a legfelső politikai irányító szerve, minden olyan kérdés megvitatására jogosult, ami érdemi az EBESZ számára,
- Vezető Tanács/Council of Senior Officer: a Miniszteri Tanács üléseit készíti elő és a határozatait végrehajtja. 1997 óta Bécsben az Állandó Tanács keretében tartja a megbeszéléseit, így szerepe mára megszűnt. - Elnök/Chairman-in-Office: évente változik a (külügyminiszter tölti be) személye.⁴⁷ Ez a legfelső szintű irányítás, Koordinálja a belső intézmények munkáját, irányítja a válságmegelőzési és válságkezelési munkákat, kinevezi a tisztségviselőket, vagy javaslatot tesz rájuk a Miniszteri Tanácsnak. Munkáját segíti a „Trojka” (előző és következő elnök).
- Titkárság (Bécs): a főtitkár⁴⁸ vezet, aki az EBESZ szervezetének vezetésért és tevékenységéért felelős, adminisztratív és pénzügyi tevékenység vezetése.
- Válságmegelőző Központ (Bécs).
- Nemzeti Kisebbségek Főbiztosa/High Commissioner on national Minorities (Hága): figyelemmel kíséri a régió kisebbséggel kapcsolatos helyzetét, s lépéseket tesz, a válság csillapítására, megoldására.
- Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája/Office for Democratic Institutions and Human Rights (Varsó): a szabad és tiszta választások elősegítése, a demokratikus intézményrendszer kialakítása és működtetésében való segítségnyújtás, az emberi jogok, a civil társadalom, a jogállamiság fokozatos erősö-

⁴⁶ Az utóbbi években ritkábban kerül összehívásra, olykor három évenként.

⁴⁷ 2017-ben Ausztria tölti be e tisztséget. <http://www.osce.org/chairmanship> (letöltve: 2017. 03.21.)

⁴⁸ 2011 óta Lamberto Zannier tölti be e tisztséget. <http://www.osce.org/sg> (letöltve: 2017. 03.21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

désével az emberi dimenzió területén vállalt kötelezettségvállalások teljesítésének figyelemmel kísérése.

- Médiaszabadság képviselője/Representative on freedom of the Media (Bécs): segítséget nyújt a kormányoknak a szabad, független és pluralista tömegtájékoztatás megteremtéséért.
- Parlamenti Közgyűlés/Parliamentary Assembly (Koppenhága): feladata a tagállami parlamentek és parlamenti képviselők bevonása az EBESZ munkájába.
- Biztonsági Együtműködési Fórum/Forum for Security Cooperation (Bécs): az EBESZ tagállamok állandó képviselőiből áll. Feladat a fegyverzetellenőrzési, bizonalm- és biztonságmegerősítő és leszerelést érintő kérdések megbeszélése. Továbbá a különböző megállapodások szerinti végrehajtás, illetve a biztonsági együttműködés előmozdítása.
- Békéltető és Döntőbíró/ság/Court of Concillation and Arbitration (Genf): A genfi székhelyű bíróság feladata az, hogy rendezze a tagállamok vitás kérdéseit.

Kiemelendő, hogy a résztvevők elfogadtak egy katonai-biztonságpolitikai magatartási kódexet, amely alapjául szolgálhat a XXI. századi Európa biztonsági modelljének és egy politikai nyilatkozatot „Valódi partnerség felé egy új korszakban” címmel. A dokumentum markánsan tükrözi az EBESZ alapvető célját, hogy a földrészen elsődleges eszközévé váljon a konfliktusok korai előrejelzésének, megakadályozásának és a válságkezelésnek.

Az 1996. december 2-3-ai Csúcstalálkozó Záródokumentumot és Politikai Nyilatkozatot is elfogadott, amiben válsággócokat jelölnek meg (pl. Nagorno-Karabah-i), illetve jóváhagyták a „21. század közös és átfogó európai biztonsági modelljére vonatkozó főbb elgondolásokat”.⁴⁹ 1999. november 18-19-én pedig az Isztambuli Csúcson a szokásos Nyilatkozat mellett az állam- és kormányfők (54 tagállam) aláírták a politikai kötelezettségekkel járó Európai Biztonsági Chartát.⁵⁰ Szakértői álláspont szerint „tipikusan” EBESZ dokumentum született, amely rugalmasan alkalmazkodik a változó biztonságpolitikai környezethez, lehetőséget teremtve a kooperatív biztonságí platformra, miközben nyitva hagyja további együttműködésre a „kapukat”, a részt vevő államokkal és a nemzetközi szervezetekkel.⁵¹

Fontosabb megállapításai a következők voltak (a legfontosabb fejezetek és azok főbb elemei kerülnek bemutatásra, amelyek vagy régi-új elemek, vagy ma is napirenden vannak):

⁴⁹ Mészáros Margit i.m. 12. o.

⁵⁰ Charter for European Security 1-46. o., In: Istanbul Documentum 1999, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

⁵¹ Mészáros Margit i.m. 54. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

I. fejezet Közös kihívások:

- az államokon belüli és államok közötti fenyegetések (terrorizmus, erőszakos szélsőségek, szervezett bűnözés, kábítószer-kereskedelem, akut gazdasági bajok, környezet-szennyezés),
- különösen fontosak a közeli régiók, a Mediterrán térsége, illetve Közép-Ázsia instabilitása miatt,

II. fejezet Közös alapjaink:

- a konszenzusos döntéshozatal maradt.

III. Közös válaszuk:

- együttműködés javítására létrehozni a Kooperatív Biztonság Platformját – új elem,
- a dokumentum Közös válaszuk III.⁵² fejezettel és az ún. műveleti dokumentummal⁵³ együtt a nemzetközi szervezetek hierarchia-mentes, egymást kiegészítő, erősítő együttműködését tartalmazza, a biztonság humán, gazdasági, politikai és katonai dimenzióját egységes egésként kezelve,
- a szubregionális együttműködést erősíteni kell (a Kooperatív Biztonsági Platform segítségével),
- a szolidaritás és partnerség fejlesztése,
- Biztonsági Magatartási Kódex (1994) továbbfejlesztése,
- a Titkárság műveleti és jogi képességeinek fejlesztése,
- a gazdaság fontos része a korai előrejelző és konfliktus- megelőző rendszernek.

IV. fejezet Közös eszközeink (régi dialógus formák mellett, missziós feladatok is):

- Gyorsreagálású Szakértői Támogató és Együttműködő Csoportok (Rapid Expert Assistance and Co-operation Teams – REACT)
- Műveleti Központ létrehozása a Konfliktus-megelőző Központon belül (az EBESZ önálló katonai békefenntartó képességének létrehozása lekerült a napirendről),⁵⁴
- Rendőrségi és bírósági rendszer javítása.

V. Együttműködő partnereink

- Japán és (Dél)-Korea üdvözlése az EBESZ-munkában

VI. Következtetések

- EBESZ eszközrendszerének és mechanizmusainak fejlesztése,
- egyetlen páneurópai szervezatként a régió békéjének és biztonságának megőrzése,

⁵² III. Our common response, Charter for European Security i.m. 10. o.

⁵³ A konkrét végrehajtási formákat tartalmazó műveleti dokumentumok közül egy maradt meg, a Kooperatív Biztonsági Platform című. Két fejezete van: I. A Platform és a II. Az együttműködés formái In: Charter for European Security i.m. 43-46. o.

⁵⁴ Mészáros Margit i.m. 48. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- először mondja ki, hogy azok a regionális konfliktusok, amelyeknek kihatásuk van a térségükben, a jövőben nem tekinthetők egy ország belügyének,
- a Charta nem szerződés, így az EBESZ a biztonságot a többi integrációs szervezetenél is átfogóbban és minden szektorára kiterjedően értelmezi,
- az EBESZ szankcionálni nem tud, ajánlásokat fogalmazhat meg, de a Charta a Kooperatív Biztonsági Platform alapján a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés alapját képezi.⁵⁵

A 2000-ES ÉVEK

A 21. századba lépve – talán mert századfordulóról van szó – a nemzetközi rend, világrend kérdéskör még több fantáziát megmozgat, még több szakértő igyekszik a jövőt „megmondani”. A történészek pedig tárcán kínálják magukat, hol békésebb, hol a feszültebb körítésel. A 20. század egyik legfőbb kudarca pedig éppen az, hogy anélkül múlt el, hogy át tudott volna hidalni jó néhány szakadékot (gazdasági, társadalmi, politikai, katonai, ökológiai és informatikai területen is).⁵⁶ Régi keletű, de új köntösben visszatérő gond a demográfia, a szűkülő erőforrások problémája, a bukott vagy az éppen széteső államok kudarca, nagyfokú gazdasági és politikai egyenlőtlenségek szagattják az egyébként is összetett Észak-Dél kérdéskört.

A 2001 utáni időszakban azonban a hidegháborús örökség rendszere, ami a védelem elsőbbségén és a különböző egyensúly elméleteken élt tovább a rendszerváltozás után, megújítva ugyan az új kihívások miatt, most repedezni kezdett. Az Amerikai Egyesült Államok pl. a saját veszteségeit a 2003-as iraki invázióval "kezelte", amit az európai szövetségesek megosztva szemléltek, támogattak vagy nem. Mindeközben az EBESZ Miniszteri Tanácsa elfogadta a Szervezet Biztonsági Stratégiáját (OSCE Strategy to address threats to security and stability in the twenty-first century, továbbiakban Stratégia),⁵⁷ amit évenként az új kihívások miatt mindig áttekintenek.

Az EBESZ kiindulópontja a 21. századi fenyegetéseket illetően hasonló, mint a többi nemzetközi szervezeté: a nagy, fegyveres konfliktusok száma csökkent, viszont a megoldatlan, folyamatosan destabilizáló problémák aggasztóak. A Stratégia megfogalmazása

⁵⁵ Az Európai Biztonsági Charta értékelésénél Mészáros Margit munkáját tekintetem alapnak, aki ezt a dokumentumot már részletesen feldolgozta, s a munka mind nyomtatott formában, mind neten elérhető. A nyomtatott változatot használtam. A másik forma: Mészáros Margit: Az Európai Biztonsági Charta, Hadtudomány, X. évf. 3. szám, http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/3_13.html (letöltve: 2017.03.30.)

⁵⁶ Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016, 324. o.

⁵⁷ I. OSCE STRATEGY TO ADDRESS THREATS TO SECURITY AND STABILITY IN THE TWENTY-FIRST CENTURY, <http://www.osce.org/mc/17504?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

szerint az EBESZ-tagsága „széles körű tagság Észak-Amerikától Európán át Ázsiáig”. Ebből adódóan a megközelítése multidimenzionális, azaz az átfogó, kooperatív és oszthatatlan biztonságot tekinti mérvadónak.⁵⁸

A tanulmány terjedelmi korlátai gátat szabnak, hogy minden 21. századi fenyegetés bemutatásra kerüljön, de érdemes néhány elem kiragadása. A kérdés mindig az, hogy az EBESZ milyen megoldásokat kínál a kihívásokra. Így pl. a Stratégiája az államok közötti, illetve belüli konfliktusokat a legsúlyosabb fenyegetéseknek tekinti. Megoldásként az EBESZ az államokon belüli bizalom visszaszerzését, és az államok közötti együttműködés erősítését kínálja.⁵⁹ Eszköztára a soft eszközökre alapoz, azaz pl. politikai konzultáció, szakértői missziók, helyszíni műveletek, stb. Az EBESZ erre a feladatra specializálódott intézménye a Békéltető és Választott Bíróság sokat tud segíteni. A Szervezet sok tapasztalattal, nagy rutinnal bíró területe a konfliktus-megelőzés és a rehabilitáció.

A következő kérdéskör a terrorizmus. A Titkárságon belül egy külön csoport van az intézkedések végrehajtására. Tevékenysége többek között a határbiztonság és határőrizet, a csempészet, a terrorizmus finanszírozási kérdéseit érinti. Az EBESZ ebben a kérdésben szorosan együttműködik más nemzetközi szervezetekkel. Külön terület ugyan a szervezett bűnözés, de az EBESZ olvasatában nem szétválasztható tevékenységről van szó.

A Stratégiában fontos még a diszkrimináció és az intolerancia probléma, ez az EBESZ olvasatában a stabilitás és a biztonság ellen ható tényező. Az EBESZ a civil társadalmat⁶⁰ „természetes szövetségesnek” tekinti, a társadalmi biztonságot, a humán biztonságot pedig a stabilitás alapkövének. S végül az EBESZ korábbi dokumentumaihoz hasonlóan (1990-es Charta, vagy a CFE szerződés, a Nyitott Égbolt), a katonai fenyegetésekre is van utalás, illetve itt külön meg kell említeni a kézi- és könnyű lőfegyverek (Small Arms and Light Weapons – SALW)⁶¹ és a hordozható légvédelmi rendszerek (Man-portable air defense systems – MANPADS) kérdéskört.

KÖVETKEZTETÉSEK – ÖSSZEGZÉS

A 21. századi biztonsági kihívások, fenyegetések elleni hatékony fellépés szükségessé teszi az államok együttes, összehangolt munkáját, a hatékony multilateralizmust. Célszerű a válságok megelőzésére törekedni valamennyi rendelkezésre álló eszköz felhasználásával, ezért ma különös hangsúlyt kap a nemzetközi, főleg a regionális szervezetek jól összehangolt tevékenysége.

⁵⁸ Gazdag i.m. 268-269. o.

⁵⁹ I.m. OSCE Strategy 5. o.

⁶⁰ Részleteket lásd EBESZ I. tanulmányban.

⁶¹ OSCE DOCUMENT ON SMALL ARMS AND LIGHT WEAPONS, <http://www.osce.org/fsc/20783?download=true> (letöltve: 2017.03.30.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Az EBEÉ születése az enyhülés időszakára esett. Ezen időszak történetében két periódust különböztethetünk meg: a törékeny détenté (1962-1969) és a jelző nélküli détenté időszakát (1969-1979). Ennek közvetlen előzménye volt a két szuperhatalom közötti lényegi egyensúly kialakulása a nukleáris fegyverek területén. S az sem elhanyagolható szempont, hogy felismerésre került az a tény, hogy nukleáris háborút nem lehet megnyerni. Ehhez járult még a Szovjetunióra hatalmas terheket rakó fegyverkezési verseny, a romló szovjet-kínai viszony,⁶² illetve az akkori világrend belső gyengeségei is az enyhülés irányába hatottak. A speciális időszakban a két tömb speciális vetélkedése folytatódott, igaz inkább a gazdaság, a kultúra (puhább) területén. Még a versengés színtere is változott, a kontinensről átkerült a harmadik világ országaiba.⁶³

Az EBEÉ/EBESZ a hidegháborús évek szorításából kiszabadult. Az amerikai és európai nézőpont két különböző régiós jövőbeli elgondolása ellenére az új biztonsági architektúrában, itt Európában, az összehangolt, „összefonódó intézmények” elfogadásával a képlet egyszerűsödött. E szerint a képlet szerint a NATO, EBESZ, az Európai Közösség, a Nyugat-európai Unió⁶⁴ és az Európa Tanács is kiegészítik egymást.⁶⁵ Huntington így írt erről: „A NATO sikere nagyrészt abból ered, hogy közös értékekkel és filozófiai igényekkel bíró nyugati államok tömörültek benne.” Az Európai Unió a közös európai kultúra terméke. „Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet viszont legalább három, más civilizációból származó országot is magába foglal, melyek más értékekkel és érdekekkel rendelkeznek, így ezzel jelentősen akadályozza, hogy a Szervezet komoly intézményi identitást alakíthasson ki és szélesíthesse tényleges tevékenységi körét”⁶⁶

A 20. század végének nemzetközi változásai nyomott hagytak az EBESZ szervezeti és működésbeli rendszerében, azaz a szervezet elfogadottá vált, és tagja az euroatlanti szervezetek családjának, amely meghatározó szerepet játszik az európai biztonság fenntartásában. A kialakult munkamegosztás szerint az EBESZ a „soft security”, azaz a nem katonai biztonság területén játszik fontos szerepet, s ezen belül is a humánbiztonság, az emberi jogi területen. „Az EBESZ mára már szinte automatikus jelölt, ha választások ellenőrzésé-

⁶² Az ötvenes évek közepétől többszöri konfrontáció volt a két ország között, de a hatvanas évektől kezdődően „szakítás”. Részletek I. Szunomár Ágnes: Kínai külpolitika, kínai hatalmi politika: folyamatosság és változás, 127-128. o.

http://kki.gov.hu/download/0/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_02_K%C3%ADnai_k%C3%BCIpolitika_k%C3%ADnai_.pdf (letöltve: 2017.03.30.)

⁶³ Horváth-Paragi-Csicsman i.m. 211. o.

⁶⁴ Európai Kollektív Védelmi Szervezet (1954-2011).

⁶⁵ **Julian Toader: The U.S. Pre-Eminence in Post-Cold War Europe: 1990-1991**

<http://www.e-ir.info/2013/12/03/the-u-s-pre-eminence-in-post-cold-war-europe-1990-1991/> (letöltve: 2017.03.21.)

⁶⁶ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend atalakulása*. Budapest, 2001. p. 206.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

ről, vagy szervezéséről van szó, s az Európa Tanáccsal e kérdésekben az együttműködés harmonikus.⁶⁷ Ez a tanulmány ugyan külön nem tér ki rá,⁶⁸ de itt megjegyzi, hogy az EBESZ az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés, elsősorban a bizalom- és biztonságépítés letéteményese.⁶⁹

Ha végig gondoljuk az 1975-ös eredményektől, céloktól kezdődő szervezeti tevékenységet, van néhány terület, ahol hiányérzetünk támadhat. Az egyik ilyen a gazdaság területe, ahol az EBESZ továbbra sem játszik szerepet. A másik a döntéshozattal összefüggő hiányérzet, mert bár azok az erőfeszítések, amelyek a konszenzus dőcögése miatt hatékonyabb megoldásokat vittek a rendszerbe, nem jártak átütő sikerrel. Miközben éppen a sikeresnek nevezhető korai előrejelző, megfigyelő, tehát a preventív munkája nevezhető sikeres területnek.⁷⁰

Az EBESZ preventív eszközei között megtalálhatók különböző mechanizmusok, amelyek nagyban megkönnyítik a szervezet munkáját. Ezek biztosítják a tagállamok számára az egymással való barátságos együttélést, és az egymás közti bizalom kiépülését. Összességében ezek a mechanizmusok a szervezet fontos részét képezik. A "*konszenzus mínusz egy*"⁷¹ elv és a "*konszenzus mínusz kettő*"⁷² elv lehetőségén túl a szervezet az alábbi mechanizmusokat tudja használni:⁷³

- a *bécsi mechanizmus* alapján bármely résztvevő állam információt kérhet egy másik államtól, amennyiben szokatlan katonai mozgásokat érzékel. A válasznak 48 órán belül meg kell érkeznie. Nemleges vagy elfogadhatatlan válasz esetén az EBESZ-en keresztül megszervezhető a másik országgal való tárgyalás. Külön kérésre az EBESZ sürgősségi találkozót is elrendelhet.
- a *berlini sürgősségi mechanizmust* kell alkalmazni, amennyiben egy állam sejtí, hogy egy másik államban vészhelyzet van kialakulóban. Ez esetben is információt kérhet a másik államtól. Válaszadás megtagadásának esetén is összehívható az EBESZ sürgősségi találkozója.

⁶⁷ Blahó-Prandler i.m. 365. o.

⁶⁸ A kutatás előrehaladtával kerülnek részletes elemzésre a kimaradt EBESZ feladatok, pl. missziós tevékenység, a kelet-nyugati párbeszéd fórumának előnyei, a fegyverzetkorlátozási tárgyalások régi és új fejleményei.

⁶⁹ E témában lásd N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna (szerk.): Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés, és non-prolifерáció, Osiris, MKI, 2013, 246-288. o.

⁷⁰ Ezek a könnyítő eljárások, mechanizmusok a következők: 1991 - (La) Valletai Mechanizmus a viták békés rendezéséről, 1990 - Bécsi Mechanizmus a szokatlan katonai tevékenységről, 1991-Berlini Mechanizmus a vészhelyzetekről, 1991- Moszkvai Emberi Dimenzió.

⁷¹ Itt az érdekelt állam nem vehet részt a szavazásban. Pl. 1992 Jugoszlávia.

⁷² A „*konszenzus mínusz kettő*” elvet, melynek értelmében a Miniszteri Tanács utasíthatja a két vitás felet, hogy egyezzenek meg.1992 Stockholmi Dokumentumban.

⁷³ Szőnyi István: Az EBEE intézményesedése. In: A helsinki folyamat: Az első húsz év, Dunay Pál-Gazdag Ferenc (szerk.), Budapest, SVKI, 1995, 75-79. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

- a *moszkvai mechanizmus* alapján az információcsere és a kétoldalú találkozó után a kezdeményező fél kérheti a másik felet egy szakértői misszió fogadására. Elutasítás esetén a kezdeményező fél öt másik országgal együtt jelentést tévő missziót kérhet.
- a *La Valetta-i mechanizmus*, békéltető mechanizmus, amelynek keretén belül bármely tagállam felkérhet egy harmadik tagállamot arra, hogy kötelező jelleggel avatkozzon be egy vitás kérdés rendezésébe.

Az EBESZ eszközei a konfliktusok megelőzése, illetve a válságok kezelése kapcsán kerülnek kialakításra. Az EBESZ intézményesülése, így feladatai is egy nemzetközi légkörben alakultak ki, amikor a bizalom a felek kölcsönös megértése nélkül nem lehet eredményt elérni. Így érthető az a fajta megoldás, hogy a Szervezet eszközeinek kiválasztása mindig a kölcsönös bizalom légköréhez van igazítva, ezért nem a viták, válságok rendezése feladata az érintettek helyett, hanem éppen az, hogy a felekkel elfogadhassa a megoldás szükségességét.⁷⁴

A kutatás ezen szakaszára vonatkozó összegzés egyben régi-új eredmény is: azaz az EBESZ fontos tényezője az európai biztonsági rendszernek, speciális tagságából adódóan a kontinensek közötti biztonsági rendszernek is, még ha nem is világrend alakító tényező, de fontos tényező. A már több mint 40 éves múlt eredménye, hogy a tagállamok nagy része rendelkezik azzal az ismerettel, ami nagyban hozzájárul a diplomáciai akciók, közvetítések eredményes megoldásához. Ebben a döntéshozatali mechanizmusának döcögése sem akadályozza meg. „Az EBESZ tehát jó politikai hőmérő”,⁷⁵ különleges adottsággal rendelkezik. Felismerte, hogy „A konfliktusok megelőzéséhez, vagy megoldáshoz ugyanis nem annyira a több mint fél száz állam döntése, hanem kitartó „low profile” diplomáciai erőfeszítések kellene. Elegendő tehát, ha az érintett szervek megfelelő személyt választanak, valamilyen kulcspozícióba vagy egy-egy misszió kiküldéséről határoznak.”⁷⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, 2625 (XXV) sz. hat. Nyilatkozat az államok közötti baráti kapcsolatok és együttműködés nemzetközi jogi elveiről, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
2. Blahó András-Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények, Akadémiai Kiadó, 2014.
3. Bognár Károly: A hidegháború ára, a fegyverkezés terhei a világban, Hadtudomány, 2000, X. évf., 1. szám, http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/1_2.htm

⁷⁴ Szőnyi i.m. 79. o.

⁷⁵ Dunay Pál i. EBESZ előadás 2010.10.08. 22. o.

⁷⁶ Valki i.m. 107.o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

4. Case Western Reserve Journal of International Law, Constance Coughlin: Monitoring of the Helsinki Accords: Belgrade 1977.
5. Charter for European Security: Istanbul Documentum 1999, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>
6. Charter of Paris for a new Europe, <https://www.state.gov/t/isn/4721.htm>
7. CONFERENCE ON SECURITY AND CO-OPERATION IN EUROPE: FINAL ACT, full document, <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
8. Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States <http://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>
9. Dr. Nyusztay László: A nemzetközi szervezetek az új világrendben: az Európai Biztonsági Együttműködési Szervezet (EBESZ), http://elib.kkf.hu/okt_publ/szf_07_02.pdf
10. Erdős André: Adal kok a magyar diplomácia történetéhez a rendszerváltozás korában, Külügyi Szemle, 2009. tavasz
11. Gazdag Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – biztonságpolitika, Zrinyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011.
12. Horváth Jenő: A hidegháború és a kétpólusú nemzetközi rendszer vége, 9. o.
13. http://www.grotius.hu/doc/pub/QYQHBN/2012_43_a%20hideghaboru_es_a_ketpolusu_nemzetkozi_rendszer_vege.pdf
14. Huntington, Samuel P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, 2001.
15. Julian Toader: The U.S. Pre-Eminence in Post-Cold War Europe: 1990-1991,
16. <http://www.e-ir.info/2013/12/03/the-u-s-pre-eminence-in-post-cold-war-europe-1990-1991/>
17. Kincses László: Diplom ciat rt net, HvgLap-  s Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005.
18. Kovács Péter: A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában, Jogtudományi Monográfiák 1., PPKE J K, Budapest, 2010
19. Mészáros Margit: Az EBESZ és az európai biztonság a XXI. század fordulóján, (A XXI: század Európai Biztonsági Chartája), ZMNE, Budapest, 2000.
20. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/3_13.html
21. N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna (szerk.): Egy békésebb világ eszközei, fegyverzetellenőrzés, leszerelés, és non-proliferc ci , Osiris, MKI, 2013.
22. OSCE <http://www.osce.org>
23. OSCE Mechanisms and procedures, Vienna, 8 June 2004, <http://www.osce.org/cpc/39615?download=true>
24. Roland Dannreuther: Nemzetközi biztonság, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2016.
25. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI):  vk nyvek, <https://www.sipri.org/yearbook/archive>
26. Szőnyi István: Az EBEÉ intézményesedése. In: A helsinki folyamat: Az első húsz év, Dunay Pál-Gazdag Ferenc (szerk.), Budapest, SVKI, 1995.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

27. Szunomár Ágnes: Kínai külpolitika, kínai hatalmi politika: folyamatosság és változás,
28. http://kki.gov.hu/download/0/aa/b0000/Kulugyi_Szemle_2012_02_K%C3%ADnai_k%C3%BCIpoli_tika_k%C3%ADnai_.pdf
29. The Helsinki Final Act, <http://www.humanrights.ch/en/standards/europe/osce/helsinki/>
30. Timothy Garton Ash: The Revolution of the Magic Lantern, 18 January, 1990. <http://www.nybooks.com/articles/1990/01/18/the-revolution-of-the-magic-lantern>
31. Vajda Barnabás: Húsz éve zajlott Párizsban az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, Társadalomtudományi Szemle, Fórum, 2010/3.
32. Victor-Yves: Az EBEÉ fejlődése Helsinkitől Párizsig (1975-1990) In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. Szerk.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc, Budapest, SVKI, 1995.
33. Zbigniew Brzezinski: The consequences of the End of the Cold War for International Security. Adelphi Papers, 1990/1991. 265.szám, I. rész, Idézi Valki László: Az EBESZ helye az „európai biztonsági architektúrában” c. írásában. In.: Dunay Pál-Gazdag Ferenc(szerk.): A helsinki folyamat: az első húsz év: Tanulmányok és dokumentumok, SVKI –MKI, Budapest, 1995.